

امکان‌سنجی کاربری رویکرد CPTED در شهرهای اسلامی (نمونه مورد مطالعه: مناطق ده‌گانه شهرداری تبریز)

مسعود حق‌لسان^۱

استادیار گروه معماری و شهرسازی، واحد ایلخچی، دانشگاه آزاد اسلامی، ایلخچی، ایران

هادی حاجی‌وند

دانشجوی دکتری شهرسازی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۰۹/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۱/۰۱

چکیده

شهرهای امروز با تمام امکانات جدید، همانند گذشته قادر به تأمین آرامش و امنیت شهروندان نیستند؛ از این رو توجه به مفهوم امنیت شهروندان و روش‌های ارتقاء آن، به عنوان یکی از اولویت‌های مهم و اساسی حرفه‌مندان و تئوری‌پردازان شهری تبدیل شده است. رویکردهای جدید طراحی محیطی بر این نکته تأکید دارند که با توجه به ساختار کالبدی فضاهای شهری و تدوین و اعمال ضوابط ویژه در آن‌ها، می‌توان به میزان گسترده‌ای از ارتکاب جرائم شهری جلوگیری نمود. رویکرد CPTED (پیشگیری از جرایم با استفاده از طراحی محیطی) را می‌توان نوعی رویکرد هدفمند در جهت طراحی کارآمد و هوشمندانه مؤلفه‌های محیطی در کاهش جرائم دانست؛ که بطور مؤثری در افزایش سرمایه اجتماعی، بهبود کیفیت زندگی، افزایش میزان رضایت‌مندی شهروندی و در نتیجه بهبود رفاه اجتماعی جامعه تأثیر بسزایی دارد. این پژوهش در پی آن است تا امکان اجرا نمودن رویکرد CPTED را در شهرهای اسلامی بسنجد. از این رو شاخص‌های شهر اسلامی و رویکرد CPTED با استفاده از آزمون‌های پیرسون و رگرسیون در مناطق شهرداری تبریز مورد سنجش قرار گرفته است. نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن است که نظارت و مراقبت از فضاهای جمعی، حمایت و بسترسازی جهت بروز فعالیت‌های اجتماعی، کنترل دسترسی بصری و فیزیکی به فضاهای شهری، توجه به سلسله‌مراتب و قلمرو فضاهای شهری، استفاده از روش‌های منسجم جهت حفظ و نگهداری فضاهای یاد شده به ترتیب بیشترین اهمیت را در کاربری رویکرد CPTED در مناطق ده‌گانه شهرداری تبریز به خود اختصاص داده‌اند.

واژگان کلیدی: امنیت محیطی، شهر اسلامی، CPTED، رگرسیون خطی، مناطق تبریز

مقدمه و بیان مسأله

در جوامع امروزی فضاهای نامطلوب شهری مشکلات بسیاری را برای امنیت شهروندان ایجاد کرده و در رشد آسیب‌های اجتماعی موثر بوده‌اند (ناپیر و همکاران، ۱۹۹۸: ۴۶). با گسترش این آسیب‌ها، امنیت رنگ می‌بازد و جرائم بالا می‌رود و مردم در کنش‌های اجتماعی محتاطانه عمل کرده و با هر اتفاقی ترس و دلهره در آنان دوچندان می‌شود و در نتیجه احساس ناامنی می‌کنند (فلیشر و هینمن، ۱۹۹۶: ۳۶). شهرهای امروز با تمام امکانات جدید، همانند گذشته قادر به تأمین آرامش و امنیت شهروندان نیستند. آنها به دلیل تمرکز بالای جمعیت و فعالیت‌های خارج از مقیاس انسانی و فراوانی ماشین، به تدریج از شاخص‌های آرامش و امنیت فضای شهری فاصله گرفته‌اند. در شهر امن، ایمنی در فضای شهری تأمین شده و فرد در شهر احساس امنیت خاطر و فقدان خطر می‌کند. در واقع پایه شهر ایمن بیشتر بر روی مسائلی متمرکز است که میزان خطرات را به حداقل برساند (پورجعفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۳).

امروزه توجه به مفهوم امنیت شهروندان و روش‌های ارتقاء آن، به عنوان یکی از اولویت‌های اساسی حرفه‌مندان و تئوری‌پردازان شهری تبدیل شده است. جدای از اثرات اجتماعی و فرهنگی ناشی از برنامه‌ریزی و طراحی محیط‌های امن شهری بر الگوهای رفتار شهروندی و بهبود کیفیت محیطی نواحی سکونتی، تبیین ویژگی‌ها و اثرات مترتب بر نقش کالبدی شهر بر کاهش جرایم شهری و یا کاستن از وقوع جرم، موضوع مستقل و با اهمیتی است که در قالب تئوری‌های نوین شهرسازی بدان اشاره می‌شود (فلیشر و هینمن، ۱۹۹۶: ۳۶). رویکردهای جدید طراحی محیطی بر این نکته تأکید دارند که با توجه به ساختار کالبدی فضاهای شهری و تدوین و اعمال ضوابط ویژه در آنها، می‌توان به میزان گسترده‌ای از ارتکاب جرائم شهری جلوگیری نمود (ویلسون و نلینگ، ۱۹۸۹: ۴۹). رویکرد CPTED (پیشگیری از جرایم با استفاده از طراحی محیطی) را می‌توان نوعی رویکرد هدفمند در جهت طراحی کارآمد و هوشمندانه مؤلفه‌های محیطی با به‌کارگیری بهینه محیط مصنوع در کاهش جرائم دانست که بطور مؤثری در افزایش سرمایه اجتماعی، بهبود کیفیت زندگی و افزایش میزان رضایتمندی شهروندی و در نتیجه بهبود رفاه اجتماعی جامعه تأثیر به‌سزایی دارد (گرنلند، ۲۰۰۰: ۱۱۲). توجه ویژه به این رویکرد را در دهه اخیر، می‌توان ناشی از بحران‌های ناشی از وقوع جرایم گسترده در فضاهای عمومی و نیمه‌عمومی شهری دانست که علی‌رغم هزینه کرد منابع مالی گسترده، نتایج مورد انتظاری را برای مدیران شهری به ارمغان نیاورد (کوزن و همکاران، ۲۰۰۱: ۱۳۹).

رواج عنوان «شهر اسلامی» و اطلاق آن به شهرهای مسلمانان، با این فرض که این شهرها از نظر کالبدی، جلوه‌گاه تجلی خاصی از اصول و ارزش‌های اسلامی بوده و از شهرهای سایر تمدن‌ها و فرهنگ‌ها متمایز هستند، از قرن نوزدهم میلادی و توسط مستشرقان آغاز شد (نقی‌زاده، ۶، ۱۳۸۹). مفهوم شهر اسلامی که شرق‌شناسان به کار برده‌اند، مبتنی بر این فرض است که اسلام یک نظام ارزشی کامل است و تمام الگوها و رفتار سازمان اجتماعی را تعیین می‌کند. با پراکنده شدن نوای وحدت‌گرای آیین اسلام، شهر نیز جلوه‌ای حقیقی و معنوی یافته و با رعایت اصولی همون سلسله‌مراتب، حریم خصوصی، امنیت، نظم، تعادل و ...، با کالبدی پیچ در پیچ شکل گرفته است. یکی از صفات بارز شهرهای اسلامی، امنیت بوده که از بسیاری از جنبه‌ها در تعالیم اسلامی، مورد توجه قرار گرفته است. شهر اسلامی تجلی تأمین انواع امنیت برای ساکنان خویش است. لذا با واکاوی مفاهیم امنیت در شهرهای اسلامی، هدف این پژوهش، امکان‌سنجی پیاده‌سازی و کاربست رویکرد CPTED در شهرهای اسلامی است و مناطق شهرداری تبریز به

عنوان نمونه مورد مطالعه انتخاب شده است. روش مورد استفاده در این تحقیق برای جمع‌آوری اطلاعات و تجزیه و تحلیل آنها کتابخانه‌ای و استفاده از داده‌های ثانویه دیگر مراجع معتبر علمی در حوزه‌های میدانی است؛ و روش توصیفی و تحلیلی در سازماندهی و انجام تحقیق مورد پیشه قرار گرفته شده است.

بیان ضرورت و اهمیت مسئله

اهمیت امنیت در جامعه اسلامی تا به آنجاست که اولین وظیفه مسلمین در تماس با یکدیگر القاء این مطلب (سلام کردن به مفهوم ایمن ساختن کسی که بر او سلام شده و ایمنی از تعدی بر او) است (طباطبایی، ۱۳۶۰:۲۳). امنیت اجتماعی، امنیت در برابر تهاجم بیگانه، امنیت در مقابل بلایای طبیعی، امنیت در مقابل عوارض فعالیت‌های انسان (انواع آلودگی‌های محیطی، صوتی و بصری)، امنیت در مقابل مصرف‌گرایی و رقابت‌های مادی، امنیت روانی در مقابل ساخته‌های انسان و غیره از جمله مفاهیمی هستند که در دین اسلام به طرق مختلف مورد بحث و تأکید قرار گرفته است (گرلند، ۲۰۰۰:۱۱۲). شهر اسلامی زمینه آزار رساندن و آزار دیدن اهل شهر را از بین می‌برد؛ و ضمن آنکه امنیت لازم را برای ساکنین در مقابل پدیده‌های خارجی تأمین می‌نماید، از آسیب‌های اجتماعی که از ناامنی فضاهای شهری نشأت می‌گیرند، جلوگیری می‌نماید (رحیمی، ۱۳۸۴:۷).

ناامنی فضاهای شهری در همه جوامع کم‌وبیش یافت می‌شود و تنها تفاوت در شدت و ضعف میزان آن است. نکته آن است که در جوامعی چون کشورهای اسلامی فقدان برخی از انواع امنیت رو به افزایش و چشمگیر است و از یک‌سو موجب نگرانی جامعه و مسئولان شده است و از سوی دیگر به آسیب‌های اجتماعی دامن زده است (آقایی و تیمورتاش، ۱۳۸۹:۲). در هر جامعه که آسیب‌های اجتماعی از میزان و متعارفی عبور کند، نگرانی مسئول و آحاد جامعه را فراهم ساخته و آن‌ها را به اندیشه اتخاذ تدابیر خاص وامی‌دارد (کوزن و همکاران، ۲۰۰۱:۱۳۹). ضرورت تحقیق حاضر را می‌توان در این مهم خلاصه کرد که امروزه کمتر به ظرفیت بالقوه مناطق شهری در کاهش و یا جلوگیری از جرائم دقت می‌شود. بر این اساس است که باید طراح شهر یا معمار، در فرایند طراحی و جای‌گزینی فضایی چه در مقیاس شهری یا در حد پلان ساختمان، به این نکته توجه داشته باشد که از طراحی فضا بدان‌گونه که امکان نظارت عمومی را کاهش می‌دهد و یا نحوه دسترسی به مناطق جرم‌خیز را افزایش می‌دهد، جلوگیری به عمل آورند (پورجعفر و همکاران، ۱۳۸۷:۱۳). در کشورهای توسعه‌یافته، رویکرد CPTED امتحان خویش را به عنوان یکی از رویکردهای جدید جهت حفظ و ارتقاء امنیت فضاهای شهری با موفقیت پشت سر گذاشته است و اینگونه استنباط می‌شود که در صورت مطالعه همه‌جانبه مفاهیم آن و همچنین زیرساخت‌های شهرهای اسلامی، عملی نمودن این رویکرد در سکونتگاه‌هایی که روح آیین مقدس اسلام در آن‌ها دمیده شده است، مثمر ثمر واقع شود.

ادبیات و مبانی نظری پژوهش

در جوامع با فرهنگ و جهان‌بینی خاص؛ به واسطه نوع نگاه و نگرش ویژه‌ای که نسبت به زندگی و هدف از آن شکل می‌گیرد، برخی مفاهیم دارای ضریب معناداری بالایی می‌شوند؛ چنان‌چه در پی «اوصاف شهر به صفت اسلامی» است که شهر باید متخلص به اخلاق، شرایط و ویژگی‌های متمایزی شود که آن را در قیاس با دیگر فرهنگ‌ها و ممالک دیگر دارای مؤلفه‌های تمایز و تشخیص می‌کند (ربانی، ۱۳۸۷:۶). در شهر اسلامی نیز باید شهر، مأمّن شهروندان و

مکانی برای آرامش و تعالی روحی و روانی باشد و بر این اساس است که «شهر اسلامی» باید «شهر امن» و «شهرسازی اسلامی» باید «شهرسازی امنیت‌گرا» قلمداد شود (بمانیان و محمودی‌نژاد، ۱۳۸۸:۳۲). در این بخش از پژوهش به مطالعه مفاهیم مرتبط با موضوع پژوهش و استخراج اصول و شاخص‌های مورد نیاز پرداخته می‌شود.

الف- شهر اسلامی

علی‌رغم آنکه به تناسب و در مواضع و جایگاه‌های گوناگون، افراد بسیاری (از جوامع علمی، آموزشی، مدیریتی، حرفه‌ای و اجرایی) از شهر اسلامی سخن می‌گویند، اما تعریف متفق‌قولی از این موضوع و اثر بسیار مهم در دسترس نیست. به نظر می‌رسد که مناسب‌ترین تعریف را می‌توان و باید از متون اصیل اسلامی و به ویژه از قرآن کریم استخراج کرد (نقی‌زاده، ۵، ۱۳۸۹). شهر اسلامی نخستین‌بار در ربع اول قرن بیستم به یک موضوع جدی تحقیق تبدیل شد (ربانی، ۱۳۸۷:۶). در الگوی شهر اسلامی، عامل مسلط، دین اسلام است و به طور حتم تمام شاخص‌ها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبدی شهر بر اساس این عامل نظام و هویت می‌یابند (نقی‌ایازی، ۱۳۸۷:۲). نویسندگان غربی در مطالعه شهر اسلامی، به هسته‌های مرکزی که مساجد جامع در مرکز و بازارهای سنتی مسقف دورادور آن و محلات مسکونی چون کمربندی آن دو را احاطه کرده است، اشاره نموده و مطالعه دقیقی از عملکرد آن‌ها به دست می‌دهند (شفقی، ۱۳۸۷:۹). توسعه شهرهای ایران پس از ظهور اسلام، بر پایه زیرساخت‌ها و استخوان‌بندی ظاهری شهرهای قبل از اسلام ادامه یافته و همواره سه بخش مذکور و اصلی (شارستان، کهن‌دژ یا ارگ و بخش بیرونی) به صورتی کاملاً مشخص در شهرهای ایران وجود داشته است، که بعد از اسلام حفظ شده‌اند؛ با این تفاوت که با نوعی معنویت ممزوج گردید؛ به طوری که مسجد به صورت یکی از ارکان اصلی زندگی شهری و یکی از نشانه‌های مشخص‌کننده شهر شد (برقی و تقدیسی، ۱۳۸۷:۱۱). از جمله اصول بنیادین شهرسازی در اندیشه اسلامی، می‌توان به مواردی چون اصل هدف‌مند زیستن، اصل کرامت انسان، اصل عدالت، اصل رفاه، اصل امنیت، اصل عدم فساد و... اشاره کرد (نقی‌زاده، ۱۳۸۹، ۷). اصول اخلاقی-انسانی، حاصل داوری‌های انسانی و وحیانی در حوزه رفتارها، کنش‌ها و واکنش‌های بشری است و انسان را بر رفتار در چارچوب‌های پدید آمده از این اصول، فرا می‌خواند. عمده‌ترین شاخص‌های آن اصل تساوی و برابری آحاد جامعه در حدود، حقوق و تکالیف، اصل ممنوعیت زیان‌رساندن به دیگران، لزوم احترام به مقدسات و ممنوعیت اسراف می‌باشد. اصول حقوقی به تحلیل اصولی می‌پردازد که قدر مشترک عمده آن‌ها گزاره‌های حقوقی آن اصول است (سنایی و احمدوند، ۱۳۸۷:۴).

در اسلام دو دیدگاه نسبت به شاخص‌های شهر اسلامی وجود دارد. دیدگاه اول که به کالبد اصالت می‌دهد و معیارها و اصول مشخصی را برای ساخت فضای کالبدی پیشنهاد می‌کند، و دیدگاه دوم که به بعد معنوی شهر اسلامی اصالت می‌دهد (نقی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۲:۷). از دیدگاه دیگر شاخص‌های شهر اسلامی را می‌توان به سه دسته تقسیم کرد: ۱- شاخص‌های کالبدی-فیزیکی، ۲- شاخص‌های غیرکالبدی، ۳- شاخص‌های محیطی. به اعتقاد اندیشمندان، دین و فرهنگ اسلامی که مبین نوع خاصی از فرهنگ دینی با نمود مردمی است؛ حداقل دو نوع تأثیر عمده در شهرهای اسلامی گذاشته است: اول تحوّل صورت ظاهری شهرها و دوم تغییر رفتار شهرنشینان مردم (نصر و ماجدی، ۱۳۹۲:۱۲). در شهرسازی و معماری ایرانی، ارزش واقعی به جوهر و هسته باطنی داده شده است و پوسته ظاهری صرفاً پوششی مجازی است که از حقیقتی محافظت می‌کند و فضای درونی و سربسته آن، تعیین‌کننده جوهر و هسته راستین بنا است

که قابل قیاس با وجوهات فضای بیرونی نیست (بمانیان و محمودی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۳۲). سکونتگاه‌ها و بالتبع معماری ساخت این سکونتگاه‌ها، ناگهانی و قارچ‌گونه از زمین نرسته‌اند؛ بلکه از نظر جایگاه و هم از نظر نحوه ساخت اجزای داخلی مساکن، عصاره تمدن و جغرافیای مکان خود هستند. معماری ایرانی دارای ویژگی‌های خاص و منحصر به فردی است که اقلیم، ملیت و دین را درهم آمیخته و دارای مشخصاتی همچون طراحی مناسب، محاسبات دقیق، فرم‌های صحیح پوششی، رعایت مسائل علمی، ایوان‌های بلند و تزئینات گوناگون، و در عین سادگی، بر اصولی همچون خودکفایی، پرهیز از بیهودگی و درون‌گرایی و «حجاب» استوار است (منصوری، ۱۳۸۹: ۴۷).

ب- امنیت در شهرهای اسلامی

امنیت پیش‌زمینه یک اجتماع سالم و احساس امنیت بسترساز توسعه جوامع انسانی است و سعادت یک اجتماع در گرو حفظ و بقاء امنیت و احساس ناشی از آن است (سنایی و احمدوند، ۱۳۸۷: ۴). حضور مردم در فضای عمومی شهر مستلزم احساس امنیت از سوی آنان است. یکی از مهم‌ترین عوامل تهدیدکننده حضور مردم در فضاهای عمومی، ترس یا احساس ناامنی است. ناامنی مکان‌ها و فضاهای عمومی، نشاط و سلامتی را در زندگی روزمره مختل می‌کند و با ایجاد مانع بر سر راه رشد فرهنگی و مشارکت عمومی، هزینه‌های زیادی را بر جامعه تحمیل می‌نماید (کامران و شعاع‌برآبادی، ۱۳۸۹: ۴۱). «امنیت» در لغت به معنی بی‌خوفی، امن، بی‌بیمی، ایمنی، جای امن و در امان بودن است. همچنین فرهنگ معین لغت امنیت را ایمن شدن، در امان بودن و بی‌بیمی معنی کرده است. تعاریف دیگری نیز وجود دارد، مانند: حالت فراغت از خطر و هر گونه تهدید یا حمله و یا آمادگی برای رویارویی با هر حمله و تهدید. تجلی ایمنی در اجتماع به صورت آسایش و آرامش رفتاری است که اگر در این مسیر به هر دلیلی خللی وارد شود و انسان نتواند نیازهای خود را برآورده کند، ناکام می‌شود و احساس نارضایتی و ترس به او دست می‌دهد. تجلی این حالت درونی در بیرون به صورت رفتار و حرکاتی نابهنجار و خشن است (صارمی، ۱۳۸۹: ۱۲). مفهوم امنیت در شهرها طی دهه‌های گذشته با رشد و توسعه شهرنشینی و گسترش کلان‌شهرها و پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی شهروندان در شهرها از حالت اولیه و جنبه‌های فیزیکی و محسوس خارج شده و ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی به خود گرفته است (علی‌پور و نجفی، ۱۳۹۳: ۷). نگاهی تاریخی به الگوهای زیستی بشر، نشان می‌دهد که امنیت نقش اساسی در شکل‌گیری و تکامل آن ایفا کرده و همیشه به عنوان عنصری مهم، سایر ابعاد زندگی را تحت تأثیر قرار داده است (رضوان و فتحی، ۱۳۹۱: ۳۹). مقوله امنیت قدمتی به وسعت تاریخ بشر دارد. جان لاک با رویکردی فراگیر می‌گوید: «مقصود از امنیت تنها آن نیست که زنده بمانیم بلکه منظور دستیابی به رفاه، آسایش و ایجاد تسهیلات مشخص است که حق طبیعی ماست» (کارگر، ۱۳۸۳: ۵۲).

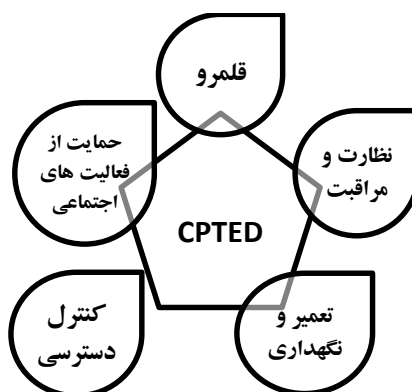
اسلام، امنیت را یکی از اصول زندگی و حالتی اجتناب‌ناپذیر در زندگی جمعی و عنصری ضروری در بهره‌وری از مزایا و مواهب حیات و نیز زمینه‌ساز تکامل و ارتقاء بشر تلقی کرده است و از آن به عنوان یکی از مقدس‌ترین آرمان‌های بشری و الهی یاد نموده است (بمانیان و محمودی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۳۲). در دین اسلام اصول، قواعد و آموزه‌های فراوانی برای ابعاد مادی و معنوی زندگی موجود است و اصل امنیت به عنوان یکی از محوری‌ترین مبانی زندگی فردی

^۱ از دیدگاه قرآن در رأس هرم امنیت بشری، ذات مقدس خداوند قرار دارد (سوره حشر، آیه ۲۳).

و اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است (کارگر، ۱۳۸۳: ۵۲). توجه به امنیت در دین اسلام شامل ابعاد فردی و اجتماعی و نظام کلان جامعه یا همان امنیت ملی است. در مجموع از این منظر در قرآن کریم در دو سطح امنیت نسبی (سرزمین، شهر و جامعه) و امنیت ذهنی (احساس امنیت ناشی از ایمان به خدا و باورهای دینی) مطرح است (صارمی، ۱۳۸۹: ۱۲). امنیت بالاترین نویدی است که به جامعه برین در راه ایمان و عمل صالح داده می‌شود و نیز بالاترین سطح ارتقا و تعالی بشری است؛ که در آن مرحله تکامل انسان تضمین شده است (سوره نور، آیه ۵۵) و امنیت بزرگترین پاداشی است که در تمیز حق و باطل به اهل حق اعطا می‌شود (سوره انعام، آیه ۸۱). در مجموع مهم‌ترین و اساسی‌ترین اهداف وابسته به ادیان الهی فراهم‌سازی شرایط مطلوب زندگی در سایه رحمت الهی است که نمود و جایگاه ویژه‌ای بالخصوص از منظر اسلام دارد. یعنی در واقع سخن در این خواهد بود که «شهر اسلامی» باید «شهر امنیت‌گرا» و «شهرسازی اسلامی»، «شهرسازی امنیت‌گرا» قلمداد شود (بمانیان و محمودی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۳۲).

ج- رویکرد CPTED

این رویکرد یک پیشنهاد روش‌شناسی طراحی است که بر اساس آن با به‌کارگیری طراحی مناسب و هدفمند محیط انسان‌ساخت، معماران و شهرسازان می‌توانند مجال ترس از جرم و تبهکاری را کاهش داده و کیفیت زندگی را بهبود بخشند (مستوفی‌الممالکی، ۱۳۹۳: ۳۲). در واقع هدف نظریه پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی، مشخص کردن شرایط کالبدی و محیط اجتماعی است که امکان و یا تسریع در ارتکاب جرم را فراهم می‌کند. از اهداف دیگر آن کاهش ترس از جرم و افزایش احساس امنیت، افزایش کیفیت زیبایی محیط، افزایش حس وفاداری به قانون در بین شهروندان به ویژه کاهش رغبت محیط برای حمایت از اعمال مجرمانه است (علی‌پور و نجفی، ۱۳۹۳: ۷). ایده اصلی این رویکرد در این است که محیط فیزیکی نقشی مهم در وقوع جرم بازی می‌کند. این رویکرد طراحی فیزیکی را با نیازهای فیزیکی، اجتماعی و روانی ساکنان مطلوب آن فضا درهم آمیخته و محیطی را خلق می‌کند که در آن رفتار مطلوب مورد تشویق قرار گیرد و رفتارها و ساکنان نامطلوب دلسرد شوند (بمانیان و محمودی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۳۲). این رویکرد از آن جهت مهم است که باید علاج واقعه را قبل از وقوع کرد و این در حالی است که در جامعه امروز تنها به مجازات و تنبیه پس از وقوع جرایم التفات می‌شود؛ چنانچه انگار باید جرمی امکان وقوع یابد و سپس در پی ساز و کارهای قضایی به مساله جرم توجه شود (بمانیان و محمودی‌نژاد، ۱۳۸۸: ۳۲ و ربانی، ۱۳۸۷: ۶). بر اساس پژوهش‌های صورت گرفته، می‌توان به مفاهیمی اشاره کرد که به عنوان اصل در طراحی محیطی مورد استفاده قرار می‌گیرند: قلمرو: قلمرو مفهومی را به ذهن متبادر می‌کند که فضاهای خصوصی را از فضاهای عمومی جدا می‌کند و بر اساس احساس مالکیت خصوصی شکل می‌گیرد. این مفهوم از طریق تقویت احساس و روحیه مالکیت در محیط‌های ساخته شده و مصنوع ممکن می‌شود که به ایده چتر (Umbrella Concept) موسوم است. به عبارت دیگر تنها بعد از وجود و لقاء چنین حسی در شهروندان است که افراد مزاحم و مجرمان این حق را به خود نمی‌دهند که به حوزه و قلمرو دیگری وارد شوند (پورجعفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۷).

نمودار ۱: اصول اساسی رویکرد CPTED

(جمع‌بندی نویسندگان، ۱۳۹۶)

نظارت و مراقبت: نخستین ایده ممانعت از جرم و مراقبت از افراد، تحت نظر داشتن و مشاهده است. این ویژگی برای افزایش دید و نظارت بر دارایی‌ها و ساختمان‌ها انجام می‌گیرد. طراحی محیطی جرم‌ستیز در این نوع نظارت، اهالی فضاها به صورت عادی و اتفاقی فضاهای عمومی و نیمه عمومی محل زندگی خود را زیر نظر دارند و افراد غریبه را در محل شناسایی می‌نمایند (مستوفی‌الممالکی، ۱۳۹۳:۳۲).

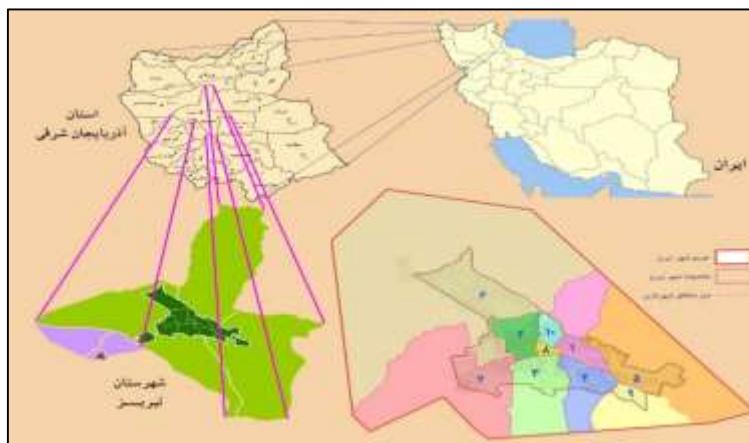
کنترل دسترسی: با استفاده از این اصل می‌توان میزان دسترسی به مناطقی را در شهر که امکان وقوع جرم دارند، برای مجرمان احتمالی کاهش داد. در این خصوص می‌توان از نظارت شهروندان و عابران پیاده و یا ساکنان از معابر و مسیرهای دسترسی بهره‌گرفت (پورجعفر و همکاران، ۱۳۸۷:۱۳).

تعمیر و نگهداری: این اصل با حس قلمرو ارتباط دارد. تخریب یک ناحیه سریعاً موجب جذب فعالیت‌های نامطلوب می‌شود. هر چه محیط بهتر نگهداری شود؛ قلمروگرایی را در ساکنان افزایش داده و احساس تعلق به محیط را ارتقاء می‌دهد. این بخش از مفهوم CPTED با نظریه پنجره‌های شکسته رابطه تنگاتنگی دارد و فضاهای خالی و بلا تصدی به مانند یک آهن‌ریا در برابر جرم عمل می‌کنند (اعظم‌کریمائی، ۱۳۹۰:۲۹ و مستوفی‌الممالکی، ۱۳۹۳:۳۳).

حمایت از فعالیت‌های اجتماعی: منظور این است این امکان فراهم شود تا برخی از فعالیت‌های اجتماعی در مناطق شهر ایجاد شود که علاوه بر اشتغال‌زایی و ایجاد تسهیلات، بتوان میزان نظارت انسانی بر مناطق را افزایش داد (پورجعفر و همکاران، ۱۳۸۷:۱۳).

بحث و تحلیل یافته‌های پژوهش

هدف پژوهش حاضر، توسعه‌ای و نظری و از نظر روش انجام، توصیفی-تحلیلی می‌باشد. روش گردآوری اطلاعات به صورت اسنادی-کتابخانه‌ای و برداشت میدانی است و جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه کارشناسان و متخصصین شهری مناطق ده‌گانه شهرداری تبریز می‌باشد. شهر تبریز مرکز استان آذربایجان شرقی (نقشه ۱)، در ۴۶ درجه و ۱۷ دقیقه درازای خاوری و ۳۸ درجه و ۵ دقیقه پهنا شمالی از نصف‌النهار گرینویچ واقع شده است. تبریز طی قرون متمادی از مراکز مهم مبادله، صنعت و بازرگانی و یکی از کانون‌های شهری بااهمیت بوده است و امروزه نیز بعد از تهران، مشهد و اصفهان به لحاظ تعداد جمعیت شهرنشین کشور در رده چهارم کشوری قرار دارد (طرح توسعه و عمران تبریز، ۱۳۹۰).

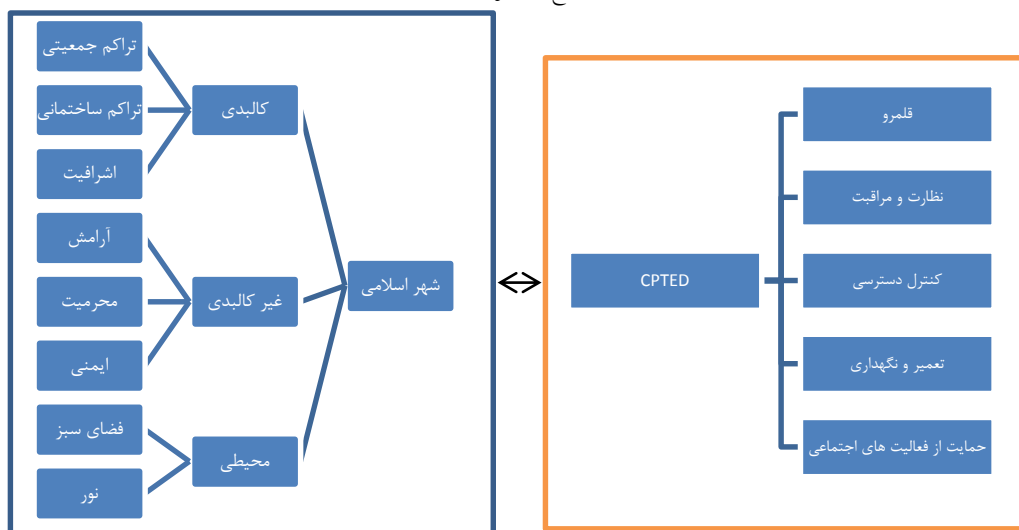
نقشه ۱ - موقعیت سیاسی محدوده مورد مطالعه

(منبع: طرح توسعه و عمران تبریز، سال ۱۳۹۰)

برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران و بر اساس میزان پراکندگی متغیرهای اصلی مورد مطالعه در تحقیق، استفاده شده است. بر اساس این اطلاعات حجم نمونه برابر ۳۰۶ نفر محاسبه و به علت احتمال مخدوش شدن برخی از پرسشنامه‌ها، ۳۲۰ پرسشنامه بین کارشناسان ادارات و ارگان‌های مربوط به امور شهری و همچنین اعضای هیئت علمی دانشگاه تبریز توزیع گردید و در نهایت ۳۱۴ پرسشنامه قابلیت استناد به نتایج داشتند. نمودار شماره ۲، شاخص‌های مورد بحث پژوهش حاضر را که از مطالعه و جمع‌بندی منابع تحقیقاتی متعدد استخراج شده است، نمایش می‌دهد. پس از استخراج شاخص‌ها و سنجش پرسشنامه‌ها، جهت سنجش وجود همبستگی و رابطه معناداری بین شاخص‌های شهر اسلامی و شاخص‌های رویکرد CPTED، از آزمون همبستگی پیرسون در نرم‌افزار SPSS استفاده می‌گردد.

نمودار ۲: شاخص‌های بررسی شده شهرهای اسلامی و رویکرد CPTED

(جمع‌بندی نویسندگان، ۱۳۹۶)

داده‌های خامی که از پرسشنامه‌ها استخراج شده، کدگذاری و در نرم‌افزار SPSS وارد شدند و آزمون پیرسون برای تحلیل داده‌ها به کار گرفته شد. اگر در این آزمون سطح معناداری آزمون کوچکتر از (۰/۰۱) باشد، آزمون معنادار است و بین دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد؛ هم‌چنین ضریب همبستگی پیرسون عددی بین ۱ و -۱ می‌باشد. اگر این

عدد مثبت باشد نشانگر رابطه مستقیم، و اگر منفی باشد نشانگر رابطه غیرمستقیم است. هرچه قدر مطلق این عدد بزرگتر باشد میزان همبستگی نیز بیشتر است. نتایج آزمون همبستگی پیرسون شاخص‌های شهرهای اسلامی و رویکرد CPTED (جدول ۱) و همچنین ضریب اهمیت هریک از شاخص‌های شهرهای اسلامی نسبت به هم و شاخص‌های رویکرد CPTED نسبت به یکدیگر محاسبه گردید (جدول ۲). سطح معناداری آزمون پیرسون برای بررسی وجود رابطه بین شاخص‌های شهر اسلامی با شاخص‌های رویکرد CPTED کمتر از (۰/۰۱) است. بنابراین بین این شاخص‌ها رابطه معناداری وجود دارد. برای تمام شاخص‌های زوجی عدد ضریب پیرسون مثبت است. بدین معنی که علاوه بر این که بین شاخص‌های زوجی رابطه معناداری وجود دارد؛ و تأثیر این رابطه مثبت و مستقیم است.

جدول ۱: نتایج آزمون پیرسون برای شاخص‌های چندگانه شهرهای اسلامی و رویکرد CPTED

قلمرو	نظارت و مراقبت	کنترل دسترسی	تعمیر و نگهداری	حمایت از فعالیت‌های اجتماعی	سطح معناداری
تراکم جمعیتی	۰,۷۸۱	۰,۶۱۱	۰,۴۲۷	۰,۸۲۳	۰,۰۰۰
تراکم ساختمانی	۰,۸۲۳	۰,۶۰۸	۰,۵۲۶	۰,۳۸۹	۰,۰۰۰
اشرافیت	۰,۷۰۱	۰,۷۸۲	۰,۴۱۳	۰,۲۸۲	۰,۰۰۰
آرامش	۰,۷۰۹	۰,۸۱۳	۰,۵۰۱	۰,۳۹۸	۰,۰۰۰
محرمیت	۰,۷۸۱	۰,۸۴۹	۰,۴۸۸	۰,۳۰۹	۰,۰۰۰
ایمنی	۰,۹۲۸	۰,۸۹۲	۰,۷۸۴	۰,۴۲۸	۰,۰۰۰
فضای سبز	۰,۷۶۵	۰,۶۲۸	۰,۶۰۴	۰,۸۳۱	۰,۰۰۰
نور	۰,۹۵۱	۰,۹۰۴	۰,۵۶۸	۰,۸۸۷	۰,۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول ۲: اهمیت نسبی هر یک از شاخص‌های شهر اسلامی و رویکرد CPTED

شاخص رویکرد CPTED	وزن نسبی
قلمرو	۰,۱۰۲
نظارت و مراقبت	۰,۳۸۳
کنترل دسترسی	۰,۱۸۳
تعمیر و نگهداری	۰,۰۷۱
حمایت از فعالیت‌های اجتماعی	۰,۲۶۱

شاخص شهرهای اسلامی	وزن نسبی
تراکم جمعیتی	۰,۰۵۵
تراکم ساختمانی	۰,۰۳۸
اشرافیت	۰,۱۳۵
آرامش	۰,۱۱
محرمیت	۰,۲۸۱
ایمنی	۰,۱۷۹
فضای سبز	۰,۰۲۷
نور	۰,۱۷۴

منبع: یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در مبحث همبستگی پیرسون این پژوهش مشخص شد؛ میان شاخص‌های رویکرد CPTED و شاخص‌های شهر اسلامی رابطه همبستگی معناداری وجود دارد. بنابراین شرط اول برای اجرای آزمون رگرسیون خطی برقرار می‌باشد. جدول ۳ نتایج آزمون رگرسیون خطی را برای تبیین رابطه بین شاخص‌های شهر اسلامی و شاخص‌های رویکرد CPTED نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود؛ نتایج آزمون دوربین-واتسون برای تمامی شاخص‌ها بین (۱/۵ تا ۲/۵) می‌باشد. بدین معنی که شرط استقلال خطاها نیز برقرار است. مقدار ضریب همبستگی بین متغیرها

۰/۶۷۳ می‌باشد که نشان می‌دهد بین مجموعه متغیرهای مستقل و متغیر وابسته پژوهش همبستگی قابل توجهی وجود دارد. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده برابر ۰/۷۳۹ می‌باشد، که نشان می‌دهد ۷۳/۹ درصد از کل تغییرات شهر اسلامی وابسته به ۵ متغیر رویکرد CPTED می‌باشد.

جدول ۳: نتایج آزمون رگرسیون خطی - بخش ابتدایی

مدل	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	آزمون دوربین - واتسون	سطح معناداری
نتایج	۰/۶۷۳	۰/۷۴۶	۰/۷۳۹	۲/۰۹۵	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

پس از بررسی‌های اولیه نتایج آزمون رگرسیون خطی، جدول ۴ نشانگر میزان تأثیر هر متغیر در مدل و همچنین همبستگی بین آن‌ها را نشان می‌دهد. از آنجایی که سطح معناداری برای تمام شاخص‌ها، کمتر از (۰/۰۱) است؛ بنابراین تأثیر این متغیرها بر متغیر وابسته معنادار است.

جدول ۴: نتایج آزمون رگرسیون خطی - بخش نهایی

مدل	ضرایب استاندارد نشده		ضریب استاندارد شده	سطح معناداری
	B	انحراف استاندارد		
ضریب ثابت	۷/۱۷۸	۱/۵۴۵	-	۰/۰۰۰
قلمرو	۰/۸۸۴	۱/۵۴۵	۰/۳۹۳	۰/۰۰۰
نظارت و مراقبت	۰/۱۳۸	۰/۲۹۱	۰/۷۷۱	۰/۰۰۰
کنترل دسترسی	۰/۳۹۲	۰/۲۵۷	۰/۴۹۱	۰/۰۰۰
تعمیر و نگهداری	۰/۴۱۰	۰/۲۳۰	۰/۲۷۵	۰/۰۰۰
حمایت از فعالیت‌های اجتماعی	۰/۲۲۶	۰/۲۹۸	۰/۶۳۳	۰/۰۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش

بر اساس نتایج ضریب استاندارد شده (Beta)، متغیر نظارت و مراقبت با ضریب (۰/۷۷۱)، حمایت از فعالیت‌های اجتماعی با ضریب (۰/۶۳۳)، کنترل دسترسی با ضریب (۰/۴۹۱)، قلمرو با ضریب (۰/۳۹۳) و تعمیر و نگهداری با ضریب (۰/۲۷۵) به ترتیب بالاترین تأثیر رگرسیونی را روی متغیر وابسته داشته‌اند. در نهایت مدل رگرسیونی به ترتیب زیر برآورد می‌شود:

$$\text{امنیت شهر اسلامی} = ۷/۱۷۸ + \{۰/۳۹۳\} * \text{قلمرو} + \{۰/۷۷۱\} * \text{نظارت و مراقبت} + \{۰/۶۳۳\} * \text{کنترل دسترسی} * \\ + \{۰/۴۹۱\} * \text{تعمیر و نگهداری} + \{۰/۲۷۵\} * \text{حمایت از فعالیت‌های اجتماعی} * \{۰/۶۳۳\}$$

نتیجه‌گیری

مفهوم امنیت در شهرها طی دهه‌های گذشته با رشد و توسعه شهرنشینی و گسترش کلان‌شهرها و پیچیده‌تر شدن روابط اجتماعی شهروندان در شهرها از حالت اولیه و جنبه‌های فیزیکی و محسوس خارج شده و ابعاد مختلف اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی به خود گرفته است. مقصود از امنیت تنها آن نیست که زنده بمانیم بلکه منظور دستیابی به رفاه، آسایش و ایجاد تسهیلات مشخص است که حق طبیعی ماست. اسلام، امنیت را یکی از اصول زندگی و حالتی اجتناب‌ناپذیر در زندگی جمعی و عنصری ضروری در بهره‌وری از مزایا و مواهب حیات و نیز زمینه‌ساز تکامل و ارتقاء بشر تلقی کرده است و از آن به عنوان یکی از مقدس‌ترین آرمان‌های بشری و الهی یاد نموده است. توجه به امنیت در دین اسلام شامل ابعاد فردی و اجتماعی و نظام کلان جامعه یا همان امنیت ملی است. در مجموع مهم‌ترین و اساسی‌ترین اهداف وابسته به ادیان الهی فراهم‌سازی شرایط مطلوب زندگی در سایه رحمت الهی است که

نمود و جایگاه ویژه‌ای بالاحص از منظر اسلام دارد. یعنی در واقع سخن در این خواهد بود که «شهر اسلامی» باید «شهر امنیت‌گرا» و «شهرسازی اسلامی»، «شهرسازی امنیت‌گرا» قلمداد شود.

در الگوی شهرسازی اسلامی، عامل مسلط، دین اسلام است و به طور حتم تمام شاخص‌ها و عناصر زندگی اجتماعی و کالبدی شهر بر اساس این عامل نظام و هویت می‌یابند. لذا برخی از اصول به عنوان پایه و اساس شکل‌گیری ساختار نظام شهرسازی و شهروندی قرار گرفته‌اند؛ که از آن جمله می‌توان به برخی از اصول بنیادین، اخلاقی-انسانی و حقوقی اشاره کرد. از جمله اصول بنیادین شهرسازی در اندیشه اسلامی، می‌توان به مواردی چون اصل هدف‌مند زیستن، اصل کرامت انسان، اصل عدالت، اصل رفاه، اصل امنیت، اصل عدم فساد و... اشاره کرد. همانطور که در بخش بیان مساله به اهمیت و ضرورت توجه به امنیت در شهرهای اسلامی و بکارگیری رویکردهای نوین در این زمینه اشاره شد؛ پژوهش حاضر با مطالعه و بررسی شاخص‌های مفاهیم مرتبط با موضوع پژوهش، به امکان‌سنجی کاربست رویکرد CPTED در شهرهای اسلامی پرداخته است. باتوجه به محاسبات همبستگی پیرسون، مشخص شد میان شاخص‌های رویکرد CPTED و شاخص‌های شهر اسلامی رابطه همبستگی معناداری وجود دارد و مقدار ضریب همبستگی بین متغیرها ۰/۶۷۳ می‌باشد. همچنین مقدار ضریب تعیین تعدیل شده برابر ۰/۷۳۹ می‌باشد، که نشان می‌دهد ۷۳/۹ درصد از کل تغییرات شهر اسلامی وابسته به ۵ متغیر رویکرد CPTED می‌باشد. خروجی محاسبات صورت‌گرفته بیانگر آن است که نظارت و مراقبت از فضاهای جمعی، حمایت و بسترسازی جهت بروز فعالیت‌های اجتماعی، کنترل دسترسی بصری و فیزیکی به فضاهای شهری، توجه به سلسله‌مراتب و قلمرو فضاها و استفاده از روش‌های منسجم جهت حفظ و نگهداری فضاهای یاد شده به ترتیب بیشترین اهمیت را در کاربست رویکرد CPTED در مناطق ده‌گانه شهرداری تبریز به خود اختصاص داده‌اند.

منابع

- آقایی، علی اکبر، تیمورتاش، حسن (۱۳۸۹)؛ «بررسی رابطه و فرآیند آسیب اجتماعی و امنیت اجتماعی»، نخستین همایش آرمان‌شهر اسلامی، دانشگاه اصفهان
- اعظم کریمائی، علی؛ (۱۳۹۰)؛ «رویکرد ایجابی به امنیت اجتماعی و نقش ناجا در تأمین آن»؛ فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، شماره سوم، سال سوم، پاییز ۱۳۸۹
- برقی، حمید؛ تقدیسی، احمد (۱۳۸۷)؛ «بررسی چگونگی شکل‌گیری شهرهای اسلامی و ویژگیهای آن»، نخستین همایش آرمان‌شهر اسلامی، به اهتمام اصغر منتظرالقائم، دانشگاه اصفهان، اسفندماه ۱۳۸۷
- بمانیان، محمدرضا؛ محمودی نژاد، هادی (۱۳۸۸)، «امنیت و طراحی شهری»، چاپ اول، انتشارات هله، تهران
- پورجعفر، محمد رضا، محمودی نژاد، هادی، رفیعیان، مجتبی، انصاری، مجتبی (۱۳۸۷)؛ «ارتقا امنیت محیطی و کاهش جرائم شهری با تأکید بر رویکرد CPTED»؛ ویژه نامه مهندسی معماری و شهرسازی؛ جلد ۱۹؛ شماره ۶
- ربانی، علی (۱۳۸۷)، «کنکاشی در عناصر شهر اسلامی» نخستین همایش آرمان‌شهر اسلامی، به اهتمام اصغر منتظرالقائم، دانشگاه اصفهان، اسفندماه ۱۳۸۷
- رحیمی، حسین (۱۳۸۴)، «در جستجوی شهر اسلامی پایدار»، پیک نور، سال پنجم، شماره دوم
- رضوان، علی؛ فتحی، منصور؛ (۱۳۹۱)؛ «بررسی عوامل مرتبط با احساس ناامنی در محلات شهری؛ در ناحیه ۳ منطقه ۱۷ شهرداری تهران»؛ فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال دوازدهم، شماره ۴۵
- سنایی، عباسعلی؛ احمدوند، زینب (۱۳۸۷)؛ «برخی از اصول حاکم بر مناسبات شهرسازی و شهروندی در متون اسلامی»؛ نخستین همایش آرمان‌شهر اسلامی، به اهتمام اصغر منتظرالقائم، دانشگاه اصفهان، اسفندماه ۱۳۸۷

شفقی، سیروس (۱۳۸۷)، «پیش‌درآمدی بر شهر اسلامی و افتراق آن با شهر غربی»؛ نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، به اهتمام اصغر منتظرالقائم، دانشگاه اصفهان، اسفندماه ۱۳۸۷

صارمی، حمیدرضا، صارمی، مسعود (۱۳۸۹)؛ «عوامل پیدایش ناامنی در شهرها از منظر اسلام»؛ فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی؛ شماره اول؛ پاییز ۱۳۸۹

ضرابی، اصغر، غلامی، یونس، حاج بنده افوسی، مسعود (۱۳۸۷) «بررسی تاریخی از ساختار کالبدی شهرهای اسلامی با تأکید بر ایران»؛ نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، به اهتمام اصغر منتظرالقائم، دانشگاه اصفهان، اسفندماه ۱۳۸۷

طباطبائی، محمدحسین (۱۳۶۰)؛ تفسیر المیزان، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم دفتر انتشارات اسلامی، قم
علیپور، بهزاد، نجفی، مریم (۱۳۹۳)؛ «ارزیابی شاخصهای برنامه‌ریزی شهری مؤثر بر ارتقای امنیت محیطی زنان در فضاهای شهری با استفاده از رویکرد (CPTED) نمونه موردی: پارک کوثر مشهد»؛ ششمین کنفرانس برنامه‌ریزی مدیریت شهری با تأکید بر مولفه‌های شهر اسلامی؛ آبان ماه ۱۳۹۳؛ مشهد مقدس

قرآن کریم

کارگر، بهمن (۱۳۸۳)؛ «امنیت شهری»؛ چاپ اول؛ انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح
کامران، حسن، شعاع برآبادی، علی (۱۳۸۹)؛ «بررسی امنیت شهری در شهرهای مرزی مطالعه موردی: شهر تایباد»؛ جغرافیا (فصلنامه علمی پژوهشی انجمن جغرافیای ایران) دوره جدید، سال هشتم، شماره ۲۵، تابستان ۱۳۸۹

کلانتری، م (۱۳۸۰)، بررسی جغرافیایی جرم در شهر تهران، پایان‌نامه دوره دکتری برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران
مستوفی الممالکی، رضا، بهرامی، فریبا (۱۳۹۳)؛ «بررسی راهکارهای پیشگیری محیطی از جرم با استفاده از رویکرد cpted»؛ دانش انتظامی خراسان رضوی

منصوری، علی (۱۳۸۹)؛ «حجاب و پوشیدگی در شهرسازی ایرانی - اسلامی نمونه پژوهش میدانی: بافت قدیم شهر شیراز»؛ مجله مسکن و محیط روستا

نصر؛ طاهره، ماجدی، حمید (۱۳۹۲)؛ «نگاهی به مقوله هویت در شهرسازی»؛ معماری و شهرسازی آرمان شهر؛ شماره ۱۱. پاییز و زمستان ۱۳۹۲
نقی ایازی، سید علی (۱۳۸۷)، «تبیین اندیشه اسلامی پیرامون شهر و شهرنشینی با تأکید بر متون دینی»؛ نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، به اهتمام اصغر منتظرالقائم، دانشگاه اصفهان، اسفندماه ۱۳۸۷

نقی زاده محمد، عمید الاسلام تغه الاسلامی، بشیری، سعید (۱۳۹۲)؛ «فرآیند طراحی فضای شهری بر مبنای اصول زیبایی شناختی ایرانی اسلامی (نمونه موردی: میدان وحدت اسلامی تهران)»؛ فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره یازدهم، بهار ۱۳۹۲

نقی زاده، محمد (۱۳۸۹)، «تاملی در چیستی شهر اسلامی»

Blobaum, A. & Hunecke, M. (2005) "Perceived Danger in Urban Public Space; The Impacts of Physical Features and Personal Factors", *Environment and Behavior*, 37(4): 465-486.

Cozens, P., D.Hiller, G., Prescott, "Crime and the design residential Property-Exploring the Theoretical Background"; *Journal of Property Management*, Vol.19, Issue 2, 2001, PP 136-164.

Dan Fleisher and Fred Heinemann, "Crime Prevention Through Environmental Design and Community Policing", Washington, DC: US Department of Justice, August 1996, PP.34_41.

Gronland, B., "Towards the Humans City for the 21st Century"; Stockholm, 2000.

Hisham, mortado (2003) *Traditional Islamic Principles of built environment*, New York, Routledge Curzen.

Napier, M., du Plessis, C., Liebermann, S., Kruger, T., Shaw, M., Louw, A., Oppler, S., "Environmental Design for Safer Communities in South Africa", Pretoria: CSIR, 1998.

Wilson, J.Q., Knelling, G.L., "Making Neighborhoods Safe", *the Atlantic Monthly*, February 1989, PP. 46-52.